

Stanisław Głaz

Osobowościowe
uwarunkowania
przeżycia religijnego
młodzieży studiującej

AKADEMIA Ignatianum

Wydawnictwo WAM

Kraków 2011

Wstęp

Człowiek żyje w określonym środowisku, które dostarcza mu wciąż nowych wrażeń, a nierzadko również problemów. Niekiedy środowisko jest dla niego nowym wyzwaniem, z jednej strony niesie wsparcie, z drugiej – bywa zagrożeniem. Pobudza do poszukiwania odpowiedzi zarówno na pytania rodzące się w jego umyśle, jak i na te, które są stawiane przez otoczenie i naukowców. Pytania te dotyczą różnych dziedzin. Czy istnieje sens ludzkiego życia? Dlaczego w życiu ludzkim pojawia się kryzys? Co należy zrobić, aby ludzkie życie było udane, szczęśliwe? To tylko niektóre problemy, jakie dotyczą wielu współczesnych ludzi. Nie zawsze jesteśmy w stanie sprostać oczekiwaniom dzisiejszego człowieka i dać na nie pełną odpowiedź. Często w trudnych sytuacjach człowiekowi z pewną pomocą przychodzą nauki humanistyczne, a w szczególności psychologia.

W latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia na gruncie psychologii zaczął rozwijać się kierunek o charakterze personalistycznym. Zrodził się on jako reakcja na zredukowaną i jednostronną wizję człowieka, prezentowaną przez dotychczasowe nurty psychologiczne (Caruso, 1953; Frankl, 1971). Psychologia personalistyczna ukazuje i interpretuje ludzką rzeczywistość w kategorii osoby, a bycie osobą nie jest przez nią sprowadzane do rzeczywistości biologiczno-fizjologicznej ani też do sumy procesów, mechanizmów i tylko potrzeb natury psychologicznej. Istotą człowieka jest właśnie bycie wolnym i odpowiedzialnym. Wprawdzie osoba ludzka przejawia się i uzewnętrznia w swej rzeczywistości somatycznej, psychicznej i duchowej, ale nie zamyka się w żadnym z tych wymiarów.

Psychologowie, zwłaszcza orientacji humanistycznej, zdają sobie sprawę, że trudno mówić o procesie rozwoju życia osobowego człowieka bez uwzględnienia jego intencjonalności, podmiotowego sposobu istnienia i działania oraz specyficznej dla niego zdolności do przekraczania aktualnego status quo, jak też i ograniczeń, które narzuca mu

zewewnętrzne otoczenie bądź wewnętrzne środowisko w relacji do tego, co możliwe, co dla niego właściwe (Głaz 1993; Pervin 2002). Poglądy niektórych badaczy nurtu społeczno-poznawczego (Bandura 2007) sugerują, że funkcjonowanie człowieka to proces ciągłej interakcji pomiędzy zachowaniem, zdarzeniami w środowisku oraz poznawczymi czynnikami osobowymi. W procesie wzajemnych uwarunkowań czynników osobowych, środowiskowych i behawioralnych istnieje możliwość wpływania przez człowieka na swoje własne zachowanie oraz określenie tego wpływu związane z oddziaływaniami samego zachowania i środowiska. W związku z tym poszukuje się odpowiedzi na następujące pytania: „Kim jest człowiek i kim może się stać?”, „Co warunkuje wyzwolenie potencjalności człowieka i ich pełną aktualizację?”.

Z pojęciem osoby związanej jest termin „osobowość”. Człowiek od najmłodszych lat wchodzi w relację z samym sobą, z drugim człowiekiem, z otaczającym go światem. Nawiązanie relacji sprzyja procesowi rozwoju osobowości. Tworząc własną osobowość, która jest niepowtarzalna, pod wieloma względami jedyna, człowiek aktualizuje ukryte potencjalności, z którymi przyszedł na świat. Realizacja psychicznych możliwości sprzyja przeżywaniu własnego życia w sposób godny i pełny (Rogers, 2000a). Osobowość człowieka, w tym przypadku, widziana jest jako „specyficzna całość”, jako jedność dynamiczna ukierunkowana na zdobywanie doświadczenia, na drugiego człowieka.

Psychologia jest nauką, która w punkcie wyjścia w sposób jawny bądź ukryty przyjmuje pewne założenia co do tego, kim jest człowiek i jaka jest jego rola w świecie. Stąd na gruncie nauk psychologicznych spotykamy różne podejścia do człowieka i jego świata psychicznego. Liczne założenia antropologiczne doprowadziły do ukształtowania się różnorodnych, często sprzecznych ze sobą koncepcji na temat osoby ludzkiej. Spotykamy koncepcje redukcjonistyczne i autonomiczne (Kozielecki, 2001a). Każde z ujęć osoby ludzkiej wnosi cenny wkład w szersze rozumienie człowieka i jego osobowości. Nie są one ze sobą sprzeczne, ale często wzajemnie się dopełniają, ubogacają.

W pracy przyjęto, zgodnie z podejściem niektórych naukowców, że wszyscy jesteśmy sobie równi, ale tylko w sensie transcendentnym, tzn. wszyscy mamy odniesienie do drugiego człowieka, do otaczającego nas świata, możemy nawiązywać relację z drugim na tyle, na ile wyrażamy na to wewnętrzną zgodę. Przeprowadzając analizę egzystencjalną bytu ludzkiego, przyjęto, iż osoba ludzka stanowi jedność, która wyraża się

w trójwymiarowości. Stanowią ją wymiary: biologiczno-fizjologiczny, psychiczno-społeczny i duchowy (Głaz, 2004c; Popielski, 2008b). Stąd człowiek i jego osobowość to nie tylko wyuczone reakcje na określone bodźce, zachowania drugich czy wpływ środowiska, ale coś więcej. Osobowość to człowiek wraz z jego wolnymi, odpowiedzialnymi i twórczymi decyzjami i działaniami.

Człowiek jest osobą rozumną i wolną w swoich działaniach. Sfera duchowa człowieka tworzy podstawę do tego, aby zachowując on relacje ze sobą, innymi i Absolutem mógł rozwijać się w oparciu o własne możliwości i właściwości. Rozwój psychospołeczny natomiast będzie dotyczył ludzkich potrzeb, dążeń, a także aktywności społecznych, takich jak: role życiowe, sympatie, relacje międzyludzkie. W ten sposób człowiek realizuje i aktualizuje humanistyczne odniesienie do innych i zarazem religijne odniesienie do Absolutu. Efektem tego procesu jest jego dojrzała i autentyczna osobowość i religijność (Maslow, 1986).

Badacze świadomi metodologicznych możliwości, a równocześnie uwzględniając zmienność poszczególnych form religijności człowieka, przy uwzględnieniu specyfiki faz rozwojowych, mogą dostarczyć wiele materiału na temat przeżycia religijnego jako jednej ze zmiennych wielowymiarowych życia religijnego. Idą one w kierunku zrozumienia doświadczenia religijnego i związanego z nim przeżycia religijnego od strony ludzkiej psychiki i osobowości człowieka religijnego, wskazują na psychologiczne determinanty i podstawy tego doświadczenia. Na gruncie nauk empirycznych badacze podejmowali próbę ukazania związku, jaki zachodzi pomiędzy osobowością człowieka a jego życiem religijnym (Głaz, 2004b; Spilka, Macintosh, 1997). Jednak ciągle zauważa się brak w tej dziedzinie odpowiednich badań. Podjęte w niniejszej pracy wyzwanie zmierza do przybliżenia tego zagadnienia współczesnemu człowiekowi. Należy dodać, że obecna rozprawa jest kontynuacją wcześniejszych poszukiwań, stąd liczne odwołania do poczynionych wcześniej analiz.

Autor pracy zainteresowany problematyką paradygmatu doświadczenia religijnego tj. przeżyciem religijnym: obecności Boga i nieobecności Boga oraz jego predyktorami takimi jak wrażliwość sumienia, altruizm, empatia, poczucie bezpieczeństwa, sens życia, wartości w życiu młodego człowieka, w niniejszej rozprawie przedstawi rozumienie tych zagadnień na gruncie nauk psychologicznych, a także ukaze ich wzajemny związek. Oto krótka ich charakterystyka.

Kim jest człowiek? Poszukiwania naukowców podpowiadają nam, że człowiek jest osobą, istotą wolną, otwartą na rzeczywistość go otaczającą. Obdarzony jest godnością, wartością ontyczną – trwałą, wrodzoną, niezbywalną i równocześnie zobowiązującą. Ten jego wymiar ontyczny decyduje o tym, że człowiek jako osoba rozumna, wolna ma własną godność. Wchodząc w relacje z drugim człowiekiem, z otaczającym go światem, aktualizuje siebie, staje się w pełni sobą (Rogers, 2000b). Spełnia się poprzez urzeczywistnienie wartości, sensu własnego życia oraz odpowiedzialności za siebie i drugiego.

W procesie rozwoju i doskonalenia własnej osobowości ważną rolę odgrywa sensowność ludzkich działań. Człowiek często stawia sobie pytanie, czy jest sens robić cokolwiek, podejmować trud i wysiłek, rezygnować z niektórych rzeczy. Najczęściej pojęciem „sens życia” określa on stan podmiotowej satysfakcji jednostki związany z działaniem celowym i ukierunkowanym na wartości. Wychodzi on bowiem z założenia, że świat jest pełen sensu. Sens jawi się na poziomie ludzkiej refleksji i osobowej egzystencji i w tym wymiarze jest odkrywany. Człowiek nie jest bezpośrednim i koniecznym twórcą sensu, natomiast jest kimś nieodzownym przy jego odkrywaniu i realizowaniu. Często działanie skierowane na wartości kończy się odkryciem sensu, a doświadczenie osiągniętego celu staje się tylko etapem dla czynów prowadzących do dalszego ich podejmowania. Życie bez celów, tzn. pozytywnych doświadczeń, wartości, zadań, obowiązków, odpowiedzialności, a również cierpień i wyrzeczeń, staje się puste. Życie ludzkie w takiej sytuacji traci swą motywującą, mobilizującą i ukierunkowującą moc działania (Popielski, 1996b).